

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ С КОНЦЕСИВНОМ ИНТЕРПРЕТАЦИЈОМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад се, на примјерима из корпуса репрезентативног за савремени српски језик, бави синтаксичко-семантичком анализом глаголских прилога (садашњег и прошлог) који у одређеним условима могу имати (и) концесивну интерпретацију.

Кључне ријечи: глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли, концесивност, семантичка интерференција.

1 Увод. Концесивност, као дио инвентара српског језика и језика уопште, уз категорије каузалности, кондиционалности, консекутивности и финалности, спада у групу сложених релационих категорија које оформљују категоријални комплекс каузалности, тј. које карактерише двочлани каузални низ (Милошевић 1986: 34; Пипер и др. 2005: 813).

Концесивна релација, у својој основи, као и каузална и кондиционална, почива на вези између два фактора који учествују у њеном остваривању, а то су основ и посљедица. Међутим, у концесивном контексту у везу су доведени обрнути узрок и посљедица (или, општије, услов и условљено), тако да се у концесивној релацији појављује посљедица супротна оној коју очекујемо на темељима експлицитаног основа.

Концесивно значење се у савременом српском језику најчешће исказује субординираним реченицама, док се на синтагматском нивоу исказује приједлошко-падежним конструкцијама, предикатским апозитивом, прилозима, те глаголским прилозима.

Глаголски прилози су безлични глаголски облици који не могу исказивати реченичну предикацију (мада њихова улога у реченици јесте да исказују неко адвербијално значење, тј. служе као кондензатори реченичног значења) и чија употреба захтијева подударане, тј. истовјетност агенаса на тај начин изражене радње и радње изражене предикатом.

* mijana.kuburic-macura@flf.unibl.org

Употребом глаголских прилога постиже се економичност у излагању на тај начин што се избјегава понављање информације о вршиоцу радње, а они се често јављају и као кондензатори више типова реченичних значења у исто вријеме, будући да су „семантички најиспреплетанија средства” (Ковачевић 1988: 73). У нашој граматичкој, уџбеничкој и лингвистичко-синтаксичкој литератури наводе се начинско, узрочно, пропратнооколносно, те концесивно значење ових синтаксичких јединица.

Још Маретић, наводећи да се и *терундијима* исказује значење допуштања, увиђа потенцијал глаголског прилога садашњег да исказује значење концесивности и даје примјере: „*zato im govorim u pričama, jer gledajući* (тј. *premda gledaju*) *ne vide i čujući* (тј. *premda čuju*) *ne čuju niti razumiju; ljubite neprijatelje svoje i činite dobro i dajite u zajam ne nadajući* се *ničemu; ovo žele i ištu ljudi koji, ne znajući* шта је *pravopis, ištu da se čini ono što sami niti čine niti mogu činiti*” (МАРЕТИЋ 1963: 657).

И М. Стевановић указује на то да и глаголски прилог садашњи може носити значење допуштања, концесије (СТЕВАНОВИЋ 1969: 711): „*И борећи* се ти то нећеш изборити, а камо ли *седећи*” (разг.); „*Ни залажући* се ви нисте могли одговорити својим обавезама, а где ћете их не *радећи* извршити” (разг.) и др.

Аутори уџбеника *Наш језик* (Ковачевић и др. 1991) указују на чињеницу да се глаголским прилозима у српском језику може исказивати допустно значење и илуструју је примјерима: „*И не појлегдавши према враћима*, она је знала ко је ушао” и „*Радећи много*, он једва заради за пристојан живот”. Аутори наглашавају и да је употреба глаголских прилога у овом значењу прилично ријетка и да „такву употребу омогућавају само они контексти који сами по себи (без двоумљења) задају допустно значење” (Ковачевић и др. 1991: 90).

Ауторке *Грамаџике српскохрватског језика за странце* такође помињу могућност да се „партиципске конструкције” могу јавити у функцији допустне реченице, наводећи примјер с глаголским прилогом садашњим: „*Ne podižući glavu s knjige, ona je ipak pogodila ko je ušao. – Iako nije podigla glavu s knjige...*” (МРАЗОВИЋ, ВУКАДИНОВИЋ 1990: 395).

Наведимо овдје и то да и аутори *Синџаксе савременог српског језика* (ПИПЕР и др. 2005: 828–829) као синтаксичку јединицу којом се може исказивати концесивност наводе, између осталог, и глаголски прилог садашњи. Међутим, овдје су као илустрација у највећем броју случајева наведени неодговарајући примјери, у којима је значење глаголских прилога узрочно: *Не обазујући се на умор*, није одустајала; *Не обраћајући*

иажњу на умор, није одустајала. Такође, нетачно се наводи и слједеће: „Међу концесивним изразима с глаголским прилозима у свом саставу најчешћи су изрази као *не обазујући се на...*, *не хајући за...*, *ићоришући...*”, што се илуструје примјерима: *Ићоришући ићозорења*, кренуо је на пут; *И не схваћајући* шта се десило, покушавао је да нађе излаз. Аутори овдје не узимају у обзир реченични контекст, посматрајући изоловано глаголске прилоге, не стављајући их у однос према предикатима, и занемарујући чињеницу да се њихова концесивна интерпретација ослања управо на тај однос.

Љиљана Суботић, анализирајући значење глаголских прилога у роману *Уста иуна земље* (Суботић 1977/78), наилази на примјере у којима се, самостално или у интерференцији с другим значењима, значење концесивности јавља исказано у форми глаголског прилога садашњег, те у форми глаголског прилога прошлог. Ауторка своје тврдње поткрепљује примјерима: „У једном тренутку чак, *не заустављајући се* (→ иако се није заустављао), наглим и неспретним покретом руке, он стргну и леву ципелу”; „Али пошто је он, бежећи право и *не осврћући се више на нас* (→ иако се није освртао више на нас), неким чудом ипак успевао да одржи већ стечено растојање...”; (Суботић 1977/78: 57). Глаголски прилог прошли се као носилац концесивног значења, у интерференцији с временским значењем, поткрепљује само једним примјером: „... док су оне жене у црнини, *заоставиши* сасвим, и даље, само сад из свег гласа, злослутно нарицале... (→ ...док су оне жене (...)) *иоштио* су биле сасвим *заостале*, и даље (...) злослутно нарицале...; → ...док су оне жене (...), *иако* су биле сасвим *заостале*, и даље...” (Суботић 1977/78: 66).

Такође, и Милка Ивић у свом чланку о српскохрватским герундима потврђује потенцијал глаголског прилога садашњег да изрази концесивно значење. Међутим, она наводи да су примјери којима се то значење илуструје оскудни и по правилу неубједљиви, те да се само „*po izuzetku događa da datom glagolskom prilogu bez dvoumljenja dodeljujemo concessivnu interpretaciju, kao što je to, recimo, slučaj sa sledećim primerom: ne podižući glavu s knjige, ona je ipak pogodila ko je ušao – ona nije podizala glavu s knjige i uprkos činjenici da se nalazila u takvom stanju, ona je ipak pogodila ko je ušao*” (Ivić 1995: 171).

Дакле, и поред тога што су глаголски прилог садашњи многи аутори препознали као јединицу која може имати концесивно значење, сва запажања о глаголским прилозима с овом семантиком остала су на нивоу идентификације и потврђивања концесивне интерпретације, без дубљег

залажења у синтаксичко-семантичке особености таквих глаголских прилога и без диференцирања семантичких типова концесивности који се овим јединицама могу исказивати.

2. Извори. Да бисмо глаголске прилоге са концесивним значењем анализирали на основу грађе из различитих функционалних стилова савременог српског језика, у истраживању смо узимали примјере из жанровски разноврсне литературе на нашем језику. Корпус на којем се заснива ово истраживање састоји се из четири поткорпуса који репрезентују четири „мјерљива” функционална стила у српском језику – књижевноумјетнички, журналистички, научни, те стил административно-правних докумената. Како је корпус обиман и репрезентативан за савремени српски језик,¹ с великом сигурношћу можемо тврдити да стање презентовно у овом раду одговара стању у савременом српском језику, те ћемо, поред појединачних синтаксичко-семантичких запажања, из наведених података екстраховати и информације о дистрибуционим карактеристикама ових језичких јединица.

3. Методолошки поступци. Основни методолошки поступак у овом раду биће синтаксичко-семантичка анализа, која ће показати синтаксичке и семантичке особености разматраних језичких јединица, које ће нам и омогућити касније синтетисање општих закључака. У раду ћемо користити поступак реконструкције дубинске структуре исказа,² а основни инструмент којим ћемо се користити да бисмо доказали концесивно значење глаголских прилога биће интерпретациони трансформациони тест.³ Употребом тог теста биће нам омогућено да, реконструиса-

¹ Овај рад заснива се на подацима из обимнијег истраживања – докторске дисертације *Систем синтаксичких концесивних јединица у савременом српском језику*, одбрањене 2014. године на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци.

² Термин *реконструкција дубинске структуре исказа* у идентичном значењу преузет је од М. Радовановића (1977). Радовановић тај поступак изводи из подручја прожимања синтаксе и семантике. У циљу синтаксичко-семантичке анализе падежних конструкција у којима именица стоји као кондензатор реченичног значења, овим поступком Радовановић настоји да утврди генеративно поријекло, тј. семантичку базу исказа које посматра.

³ Символички ће *интерпретациони трансформациони тест* (такође термин М. Радовановића) бити представљен стрелицом и угластом заградом: [→], и у случајевима кад будемо реконструисали реченични садржај кондензован у одређеним нереченичним формама и као симбол при осталим трансформацијама у којима ћемо

њем предикатских јединица са различитим недвосмислено концесивним везницима и везничким конструкцијама, потврдимо поменути садржај у семантици анализираних јединица.

4. Глаголски прилог садашњи с концесивним значењем. Основна информација коју, као нелични глаголски облик, носи глаголски прилог садашњи јесте та да је радња која је њим означена симултана с радњом исказаном глаголом у предикату дате реченице. У реченици глаголски прилог садашњи може имати различите адвербијалне функције. Прва, у језику веома фреквентна, проистиче из његовог примарног значења, значења истовремености, и то је исказивање временског позиционирања глагола у предикату – функција адвербијалне одредбе за вријеме, као у следећем примјеру:

Замишљајући тај разговор, оживљавао сам његов лик (...) (Селимовић 1968: 81).

Међутим, то иманентно временско значење, дакако, не ограничава могућност глаголских прилога да исказују и друга адвербијална значења, па тако и концесивно.

Глаголски прилог садашњи с концесивним значењем у српском језику не одликује се високом фреквенцијом – ријетки су примјери у којима се јавља једнозначна концесивна интерпретација овог глаголског облика, а ни примјера у којима концесивно значење интерферира с неким другим адвербијалним значењима нисмо регистровали много – свега 22 у књижевноумјетничком поткорпусу и један примјер у дневној штампи. Неопходан услов да бисмо глаголском прилогу садашњем могли приписати (и) концесивну интерпретацију јесте тај да је потребно да информација коју он носи буде у супротности с информацијом исказаном предикатом, тј. да садржај исказан глаголским прилогом представља неадекватан основ за реализацију реченичне предикације. Међутим, уколико на формалном плану не постоји неко средство којим би се концесивно значење наметнуло као једино могуће, тј. којим би се прецизирала концесивна интерпретација глаголског прилога, такво значење се јавља само као једно од интерферирајућих значења – могу постојати услови и за временско, начинско или др. тумачење ове синтаксичке

потврђивати синонимност различитих јединица система или процес настанка одређених концесивних синтаксичких појава.

јединице, као што је то случај и с осталим јединицама које нису специјализоване за исказивање искључиво концесивног значења.

Једини примјер с недвосмисленом концесивном интерпретацијом који смо регистровали у корпусу је сљедећи:⁴

Али пошто је он, *бежећи* право и *не осврћући* се више на нас [→ иако је бежао право и није се више освртао на нас], неким чудом *ипак* успевао да одржи већ стечено растојање – изгледали смо и самима себи прилично смешни и јадни (...) (ШЋЕПАНОВИЋ 1990: 50).

У наведеном примјеру, уз неопходан предуслов да постоји одређена неподударност, узрочно-посљедична неадекватност између информација исказаних глаголским прилозима и информације исказане предикатом, концесивна семантика је потврђена концесивном партикулом *ипак*, која служи као конкретизатор концесивног значења глаголског прилога, онемогућавајући било какву другачију интерпретацију.

У свим осталим регистрованим примјерима у којима се у овој глаголској форми јавља компонента концесивног значења, она је испреплетена с неким другим значењем или с више њих. Навешћемо овдје све такве примјере које смо забиљежили:

Ако сам се ја, *не знајући* како, нашао поред кревета, зашто се онда, *не знајући* како не би некако нашао испод њега? (АЛБАХАРИ 2001: 72); На кољену ми је хартија која мирно чека да прими мој терет, *не скидајући* га с мене и *не осјећајући* га сама (...) (СЕЛИМОВИЋ 1968: 12); Прије поднева сам га поново потражио, *не знајући* зашто ми је то потребно (...) (СЕЛИМОВИЋ 1968: 313); Но, *не желећи* да се удаљимо од реалности и факата, *не желећи* да изневеримо своју истину, морамо да признамо да ми не можемо са поузданошћу да утврдимо ни основну чињеницу: (...) (КИШ 2004: 120); (...) хоћу да насликам ноћ између суботе и недеље,

⁴ Судећи према овоме, а и подацима из литературе, у језику се овакво конкретизовање допусног значења глаголског прилога садашњег изузетно ријетко појављује. Наиме, литература биљежи свега још један примјер у којем је значење глаголског прилога садашњег прецизирано концесивном партикулом *ипак*. То је примјер „Не подижући главу с књиге, она је *ипак* погодила ко је ушао” (МРАЗОВИЋ, ВУКАДИНОВИЋ 1990: 395). Ауторке не наводе извор из ког је овај примјер преузет. Љиљана Суботић (Суботић 1977/78: 66) у својој анализи значења глаголских прилога у роману „Уста пуна земље” биљежи исти примјер који ми овдје наводимо као илустрацију искључиво концесивне интерпретације глаголског прилога садашњег.

најлепшу твоју икону на њој, да ти се моле и у другим местима *не видећи* је! (Павић 1988: 88); *Дахћући и њосрћући* од умора, уздао се да му је преостало довољно снаге да се домогне оне устрептале, љубичасте шуме (...) (Шћепановић 1990: 29); У једном тренутку чак, *не заустављајући се*, наглим и неспретним покретом руке, он стргну и леву ципелу (...) (Шћепановић 1990: 49); Зашто се није одазвао отегнутом запомагању својих рођака (...); већ – *џрићећи* умор, глад, студен и ужас од продорног завијања вукова – остао до зоре (...) (Шћепановић 1990: 50); И то су знали одувек, несвесно, као да су их са собом на свет донели, онако као што се молитве знају, *не сећајући се* ни од кога су их научили ни кад су их први пут чули. (Андрић 1985: 8); И овако, *не лџегајући*, тачно је знала, по налету мучнине, када би јој се глава нашла окренута надоле. (Живковић 2006: 79); *Не разумијући* чиме сам увриједио носиоце државне истине, покушаћу понудити пар аргумената. (Глас, 4); *И не довршавајући* посљедњу мисао, он је силазио мосту (...) (Ђопић 1975: 142); Али, *и не лџегајући*, видео сам му бјелину кошуље и бљедило лица (...) (Селимовић 1968: 45); Готово *и не размишљајући*, приписао сам ово убиство моме бјегунцу. (Селимовић 1968: 63); Знао сам одмах ко је, *и не окрећући се* (...) (Селимовић 1968: 36); (...) Оно што су од раније мислили једно о другоме, *и не знајући се* (...) (Селимовић 1968: 286); Знао сам то, *и не мислећи*. (Селимовић 1968: 329); *И не ошћарајући* очи, ја сам знао, по кристалном зveckању кашичица о чаше, да је мајка за тренутак оставила послужавник (...) (Киш 2004: 5); (...) утонуо бих у сан *и не знајући* како (...) (Киш 2004: 20); *И не знајући* ни сама зашто, поче да је подилази ватра. (Станковић 2004: 52); А Софка је унапред знала како ће она одмах тога Арнаутина, *и не џишајући* га да ли он може, почети да саветује како ће да пази да се то што ће понети уз пут не поквари и не изломи. (Станковић 2004: 47); *И не слућећи*, сви ми у тој игри играмо, неко са мањим неко са већим улогом, али сви са сталним ризиком. (Андрић 1985: 247).

Ове примјере можемо разврстати у групе на основу тога да ли у њима концесивно значење интерферира с пропратнооколносним, временским или начинским.

4.1. ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ПРОПРАТНООКОЛНОСНОГ И КОНЦЕСИВНОГ ЗНАЧЕЊА. Интерференција пропратнооколносног и концесивног значења појављује се у највећем броју забиљежених примјера. Пропратнооколсно значење се у једном свом појавном виду – исказивању околности које не погодују остварењу правне радње – приближава значењу концесивности и у

тим тачкама додире ова два значења остварују се услови за концесивно-пропратнооколносну интерпретацију:

На кољену ми је хартија која мирно чека да прими мој терет, *не скидајући* га с мене и *не осјећајући* га сама (...) [→ иако га не скида са мене и не осјећа га сама/ а да га при томе не скида са мене и не осјећа га сама]; Прије поднева сам га поново потражио, *не знајући* зашто ми је то потребно (...) [→ иако нисам знао зашто ми је то потребно/ а да при том нисам знао зашто ми је то потребно]; И то су знали одувек, несвесно, као да су их са собом на свет донели, онако као што се молитве знају, *не сећајући се* ни од кога су их научили ни кад су их први пут чули. [→ иако се нису сећали ни од кога су их научили ни кад су их први пут чули/ а да се при том нису сећали ни од кога су их научили ни кад су их први пут чули] и др.

У свим случајевима које смо забиљежили јавља се одрични облик глаголског прилога. Може се рећи да та одрична форма указује на неподударност пратилачке радње исказане глаголским прилогом, али и на њену неадекватност и неочекиваност у вези с радњом исказаном предикатом.

Посебну групу примјера представљају они у којима је концесивно значење наглашено интензификаторском партикулом *и*, која, појачавајући значење, сигнализује неадекватност и непримјереност радње кондентоване у форми глаголског прилога у односу на радњу исказану предикатом, тј. сугеришући посљедицу супротну од оне која је исказана предикатом (уп. PRANJKOVIĆ 2001: 50–51). На тај начин се постиже доминација концесивног значења, међутим, и овдје се у свим примјерима као пратилачко, тј. интерферирајуће намеће пропратнооколносно значење:

И не довршавајући посљедњу мисао, он је силазио мосту (...) [→ Иако није ни довршио посљедњу мисао, он је силазио мосту/ Он је силазио мосту а да при том није ни довршио посљедњу мисао]; Али, *и не гледајући*, видио сам му бјелину кошуље и бљедило лица (...) [→ Иако нисам ни гледао, видио сам му бјелину кошуље и бљедило лица/ Видио сам му бјелину кошуље и бљедило лица а да притом нисам ни гледао]; Готово *и не размишљајући*, приписао сам ово убиство моме бјегунцу. [→ Иако нисам ни размишљао, приписао сам ово убиство моме бјегунцу/ Приписао сам ово убиство моме бјегунцу а да при том нисам ни размишљао]; Знао сам одмах ко је, *и не окрећући се* (...) [→ Знао сам одмах ко је, иако се нисам ни окретао/ а да се при том нисам

ни окретао]; (...) Оно што су од раније мислили једно о другоме, *и не знајући се* (...) [→ иако се нису ни знали/ а да се при том нису ни знали]; Знао сам то, *и не мислећи*. [→ иако нисам ни мислио/ а да при том нисам ни мислио]; *И не отварајући* очи, ја сам знао, по кристалном зveckању кашичица о чаше, да је мајка за тренутак оставила послужавник (...) [→ Иако нисам ни отварао очи, ја сам знао (...)/ Ја сам знао (...) а да при том нисам ни отварао очи] и др.

4.2. ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ВРЕМЕНСКОГ И КОНЦЕСИВНОГ ЗНАЧЕЊА. Иако је временска компонента у смислу симултаности двају радњи (предикатске и концесивне – пратилачке) присутна и у претходно наведеним примјерима, очигледно преплитање временског и концесивног значења забиљежили смо у само једном примјеру, и то у једином примјеру у ком смо забиљежили потврдни облик глаголског прилога садашњег:

Дахћући и њосрћући од умора, уздао се да му је преостало довољно снаге да се домогне оне устрептале, љубичасте шуме (...) [→ Иако је дахтао и посртао од умора, уздао се да му је преостало довољно снаге (...)/ Док је дахтао и посртао од умора, уздао се да му је преостало довољно снаге (...)]

У наведеном примјеру, временски оквир реализације управне радње, исказан глаголским прилозима *дахћући* и *њосрћући* (→ *док је дахћао* и *њосрћао*), стоји у односу неадекватности према управној радњи исказаној предикатом реченице. Наиме, на основу датог временског оквира представљеног глаголским прилозима, не би се очекивала управна радња каква је експлицирана у реченици („уздао се да му је преостало довољно снаге”), али се таква веза између значења глаголских прилога и глагола у позицији предиката ипак остварује, остварујући притом и концесивну повезаност садржаја.

4.3. ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ВРЕМЕНСКОГ, НАЧИНСКОГ И КОНЦЕСИВНОГ ЗНАЧЕЊА. Начинска компонента значења, као компонента којом се даје квалификација глаголске радње у виду начина остваривања датог процеса, присутна је, уз концесивно и временско, у сљедећем примјеру:

И овако, *не љегајући* [→ иако није гледала/ док није гледала/ тако што није гледала], тачно је знала, по налету мучнине, када би јој се глава нашла окренута надоле.

Оваквом употребом глаголског прилога садашњег сугерише се неадекватна начинска квалификација радње исказане предикатом („на неадекватан начин”), као и неадекватан временски оквир за њену реализацију („у неадекватно вријеме”). Начинско значење као интерпретациону могућност у овом примјеру сугерише и претходно наведени начински замјенички прилог *овако*.

5. Глаголски прилог прошли с концесивним значењем. Глаголски прилог прошли у савременом српском језику има знатно нижу фреквенцију него глаголски прилог садашњи. И овај облик, попут претходно описаног, као примарно значење има временско, али може исказивати и друга адвербијална значења, која и у овој глаголској форми најчешће интерферирају.

Глаголски прилог прошли с концесивном компонентом у значењу у језику се ријетко налази – забиљежили смо свега неколико таквих примјера. Ни у једном се концесивно значење не јавља као једино значење (мада се у примјерима с интензификатором појављује као доминантно), а сви регистровани примјери су из књижевноумјетничког поткорпуса:

Многи наш потурица који, *променивши* вером, није нашао оно што је очекивао (...) слушао је и понављао са уживањем причања о великом неуспеху и налазио неко горко задовољство у томе што ни везири не могу да постигну и изведу баш све што науме. (Андрић 1985: 33); (...) да би најзад чак и пао *не сјошакавши* се ни о шта (...) (Куић 2009: 67); (...) док су оне жене у црнини, *заостјавши* сасвим, и даље, само сад из свег гласа, злослутно нарицале (...); (Шћепановић 1990: 76); (...) а да у исти мах – *препознавши* их све заједно – и оне живе и оне мртве није био ни уплашен ни зачуђен што их види (...) (Шћепановић 1990: 94); *И не подијавши* поглед, осјетио сам да у соби нема тешког болесничког мириса (...) (Селимовић 1968: 17).

У наведеним примјерима, у форми глаголског прилога прошлог, концесивно значење интерферира с временским, пропратнооколноним или узрочним значењем.

5.1. ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ВРЕМЕНСКОГ И КОНЦЕСИВНОГ ЗНАЧЕЊА. У два забиљежена примјера преплићу се концесивно и временско значење, што можемо потврдити трансформацијом глаголског прилога у концесивну или временску клаузу:

Многи наш потурица који, *ѝроменивши* вером [→ иако је промијенио вјеру/ кад је промијенио вјеру], није нашао оно што је очекивао (...) слушао је и понављао са уживањем причања о великом неуспеху и налазио неко горко задовољство у томе што ни везири не могу да постигну и изведу баш све што науме; (...) а да у исти мах – *ѝреѝознавши* их све заједно [→ кад их је препознао све заједно/ иако их је препознао све заједно] – и оне живе и оне мртве није био ни уплашен ни зачуђен што их види (...) и др.

Дакле, временски оквир одређен глаголским прилогом прошлим и наведеним примјерима појављује се као неадекватан сдржају предиката, тј. на основу њега не би се очекивала реализација управне радње исказане предикатом. У изневјерености тог очекивања је и суштина концесивног значења које се придружује темпоралној семантици глаголског прилога.

5.2. ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ПРОПРАТНООКОЛНОСНОГ И КОНЦЕСИВНОГ ЗНАЧЕЊА. На исти начин као у примјерима пропратнооколсно-концесивне интерференције у семантици глаголског прилога садашњег, када пропратнооколсно значење подразумијева околности које не погодују остварењу радње исказане предикатом, оно се приближава значењу концесивности. Интерференција концесивног и пропратнооколсног значења јавља се у сљедећа два примјера (што, такође, можемо потврдити реконструкцијом одговарајућих зависних клауза у њиховој дубинској структури):

(...) да би најзад чак и пао *не сѝошћакавши* се ни о шта (...) [→ иако се није спотакао ни о шта/ а да се при том није спотакао ни о шта]; *И не ѝодиѝавши* поглед, осјетио сам да у соби нема тешког болесничког мириса (...) [→ Иако нисам ни подигао поглед, осјетио сам да у соби нема тешког болесничког мириса/ Осјетио сам да у соби нема тешког болесничког мириса а да при том нисам ни подигао поглед].

У другом наведеном примјеру концесивно представља доминантно значење захваљујући присуству партикуле *и* која, као интензификатор, наглашава неадекватност односа глаголских радњи исказаних глаголским прилогом и глаголом у предикату.

Примијетимо да се и овдје, као и у примјерима када се значења пропратне околности и концесивности укрштају у значењу глаголског прилога садашњег, јавља само одрични облик глаголског прилога, што је форма која је погодна за исказивање неповољних пропратних околности.

5.3. ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА ВРЕМЕНСКОГ, УЗРОЧНОГ И КОНЦЕСИВНОГ ЗНАЧЕЊА. Глаголски прилози, као језичке јединице којима је својствена вишезначност, имају потенцијал да исказују и више од два интерферирајућа значења. Интерференцију временског, узрочног и концесивног значења забиљежили смо у једном примјеру:

(...) док су оне жене у црнини, *заостјавиши* сасвим [→ након што су сасвим заостале/ иако су сасвим заостале/ зато што су сасвим заостале], и даље, само сад из свег гласа, злослутно нарицале (...)

Категорија темпоралности, као иманентна карактеристика глаголских прилога, овдје намеће временску интерпретацију, позиционирање глаголске радње у временски одсјечак након радње исказане глаголским прилогом прошлим. С друге стране, у наведеном примјеру концесивна или каузална интерпретација глаголског прилога зависи од субјективног става читаоца, тј. „угла посматрања” – у зависности од тога да ли се чињеница да су жене заостале (за војницима који одводи дјецу) тумачи као узрок њиховог плача и нарицања или се ситуација тумачи тако да су жене нарицале иако су биле заостале за њима, тј. на тај начин да њихово заостајање представља препреку, надекватан предуслов за радњу која слиједи. Интерференција концесивног и узрочног значења у овом примјеру потврђује изузетан семантички потенцијал глаголских прилога из разлога што се у једном глаголском облику преплићу два значења са, сликовито речено, „различитим предзнацима” – значење адекватног и значење неадекватног узрока.⁵

6. ЗАКЉУЧАК. Из наведеног проистиче неколико закључака. Концесивне релације унутар реченице могу се у савременом српском језику исказивати и глаголским прилогом садашњим и глаголским прилогом прошлим, с тим што примјери с глаголским прилогом прошлим (као и у свим другим значењима) показују нижу фреквентност. Треба напоменути и то да су скоро сви забиљежени примјери регистровани у књижевноумјетничком поткорпусу (један је примјер из дневне штампе, док

⁵ Глаголски прилози, као јединице којима се, уз остала, може исказивати узрочно значење, припадају, у правилу, периферији узрочног семантичког поља, али у одређеним, строго ограниченим лексичко-семантичким условима могу доћи и у центар тог поља. Као средства интелектуализације исказа, рјеђи су у разговорном него у осталим функционалним стиливима (Ковачевић 1988: 241).

у анализираним административно-правним и научним изворима није забиљежен ниједан случај глаголских прилога с концесивном интерпретацијом).

Да би глаголски прилози могли исказивати концесивно значење, било као једино, било као саприсутно, неопходно је да буде испуњен услов да садржај исказан глаголским прилогом буде у супротности са садржајем исказаним глаголом у позицији предиката реченице, тј. да представља неадекватан основ за његово остварење. Додатни услов, који мора бити испуњен да би глаголски прилог имао концесивну интерпретацију као једину могућу, јесте да у реченици постоји конкретизатор концесивног значења, а то је у свим случајевима које смо забиљежили партикула *ипак*. Ова партикула „усмјерава” семантику глаголског прилога као синтаксичке јединице способне за исказивање низа адвербијалних значења и намеће концесивност као једину могућу интерпретативну опцију.

Ипак, концесивно значење које се овим глаголским формама исказује скоро увијек интерферира с неким другим значењем, у највећем броју случајева с пропратнооколносним и временским, јер употреба глаголског прилога у реченици и омогућује такву језичку „економичност” – исказивање два или чак три значења у једној синтаксичкој јединици, при чему од језичке компетенције читаоца – корисника језика зависи и семантичка интерпретација.

Извори

- Албахари 2001: Давид Албахари. *Свешки њушник*. Београд: Стубови културе.
- Андрић 1985: Иво Андрић. *На Дрини ћурџија*. Београд: БИГЗ.
- Глас: Глас Српске бр. 12374.
- Живковић 2006: Зоран Живковић. *Мост*. Београд: Лагуна.
- Киш 2004: Данило Киш. *Башџа, њејео*. Подгорица: Вијести.
- Куић 2009: Гордана Куић. *Преостале њриче*. Београд: Алнари.
- Павић 1988: Милорад Павић. *Хазарски речник*. Београд: Просвета.
- Селимовић 1968: Меша Селимовић. *Дервиш и смрт*. Сарајево: Свјетлост.
- Станковић 2004: Борисав Станковић. *Нечисџа крв*. Београд: Политика и Народна књига.
- Ђопић 1975: Бранко Ђопић. *Глуви баруш*. Београд: Просвета, Сарајево: Свјетлост и Веселин Маслеша.

ШЋЕПАНОВИЋ 1990: Бранимир Шћепановић. *Устѡа ѡуна земље*. Београд: БИГЗ.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- СТЕВАНОВИЋ 1969: Михајло Стевановић. *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*. Београд: Научна књига.
- КОВАЧЕВИЋ 1988: Милош Ковачевић. *Узрочно семантичко поље*. Сарајево: Свјетлост.
- КОВАЧЕВИЋ и др. 1991: Милош Ковачевић, Чедомир Ребић, Јосип Баотић, Милош Окука. *Наш језик, уџбеник хрватско-српско-српскохрватског језика за 3. разред средњих школа*. Сарајево: Свјетлост.
- КУБУРИЋ МАЦУРА 2014: Мијана Кубурић Мацура. *Систем синтаксичких концесивних јединица у савременом српском језику*, необјављена докторска дисертација. Филолошки факултет, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци.
- МИЛОШЕВИЋ 1986: Ксенија Милошевић, Синтаксички поступци за исказивање концесивних релација у сложеној реченици у српскохрватском језику и семантичка структура која се при том остварује, *Научни састѡанак славистѡа у Вукове дане, Реферати и саопшћења 15/1*, Београд, 33–45.
- ПИПЕР и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика. Просѡа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- РАДОВАНОВИЋ 1977: Милорад Радовановић, Именица у функцији кондензатора, *Зборник за филологију и лингвистику*. Нови Сад: Матица српска, XX/1, 63–144, XX/2, 81–160.
- СУБОТИЋ 1977/78: Љиљана Суботић. Значење и функција глаголских прилога у роману *Устѡа ѡуна земље* Бранимира Шћепановића. *Прилози проучавању језика*, бр. 13–14, Нови Сад: Филозофски факултет, 53–67.

IVIĆ 1995: Milka Ivić. *Lingvistički ogleđi*. Beograd: Slovoġraf.

MARETIĆ 1963: Tomo Maretić. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

MRAZOVIĆ, VUKADINOVIĆ 1990: Pavica Mrazović i Zora Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

PRANJKOVIĆ 2001: Ivo Pranjković. *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Mijana Kuburić Macura

PARTICIPLES IN THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE
WITH A CONCESSIVE INTERPRETATION

Summary

The paper presents a syntactic and semantic analysis of participles (present and past) which, in specific circumstances, can (also) possess concessive interpretation. It has been shown that concessive relations within a sentence in the contemporary Serbian language can be realised by using both the present and past participle; in so doing, the past participle exhibits significantly lower frequency. In order for participles to exhibit a concessive meaning, either as the only one or the omnipresent, it is necessary for the content expressed by the participle to be in contrast with the content expressed by the verb functioning as the sentential predicate, i.e. it must represent an inadequate basis for its realisation. An additional condition, which has to be fulfilled in order for a participle to possess a concessive interpretation as the only possible one, is that, in the sentence, there exists a concretiser of the concessive meaning which will impose concessiveness as the only possible interpretational option. Still, in the majority of the recorded examples, the concessive meaning interferes with some other meaning, most oftenly concurrent-circumstantial or temporal.

Keywords: present participle, past participle, concessiveness, semantic interference.

